7. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884–1939. – К.: Либідь, 1995. – С. 19.

8. Суковата В. Інтернет у соціальних політиках і масовій свідомості: гендерний аналіз // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 89–102.

9. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: Монографія / За заг. ред. Л.О. Смоляр. – Одеса: Астропринт, 1999. – С. 182–210; С. 182–210.

10. Політичні партії в Україні: Інформ.-довід. вид. / Редкол.: М.М. Рябець (голова) та ін. – К.: Центральна виборча комісія, 2001.

11. Жіночі організації України: Довідник / Упоряд. О.І. Сидоренко. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – С. 50.

12. Рудницька Т. Інтернетизація як початковий етап входження України у світову спільноту, що глобалізується: позитиви й ризики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. –2004. – № 1. – С. 73–88.

13. Суковата В. Інтернет у соціальних політиках і масовій свідомості: гендерний аналіз // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 98–101.

Рудольф Мирський

ФАКТОРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ВИЗНАННЯ ПРАВЕДНОСТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

© Мирський Р., 2006.

Зроблено спробу означити методологічні підстави і труднощі визнання Яд-Вашемом праведності митрополита Андрея Шептицького. Доведено необхідність урахування масштабності і суперечливості фігури митрополита Андрея, складності його діяльності в умовах специфічного західноукраїнського регіону в період Голокосту і фашистської окупації. Показано істотну роль факторів толерантності в цьому контексті.

In the article by prof. R. Mirskiy "Tolerance factors in context of confession of just of Andrei Sheptytsky metropolitan" the attempt to designate methodological grounds and difficulties of confession of Yad-Vashem to just of Andrei Sheptytsky metropolitan does. The author proves to the necessity of consideration of scale and contradiction of metropolitan Andrei, complication of his activity in the conditions of the specific Western-ukrainian region in the period of Holocaust and fascist occupation, figure. Shows a substantial role of tolerance factors in this context.

Під час дослідження діяльності масштабних фігур епохи Голокосту, носіїв високої толерантності, особливо необхідні відповідні і сумірні з предметом дослідження рівні підходу і органічна включеність самого фактора толерантності в процес вивчення. Саме така неадекватність спостерігається в питанні визнання Яд-Вашемом праведності митрополита Андрея Шептицького. Це необхідно взяти до уваги під час викладання в навчальному процесі у ВНЗ такої важкої і важливої теми, як "Голокост в Україні".

У 2005 році виповнилося 140 років з дня народження і 61 рік з дня смерті глави української Греко-католицької церкви, духовного лідера української нації митрополита Андрея Шептицького. В Яд-Вашемі питання про праведність митрополита Андрея Шептицького обговорювалося багато разів, проте позитивне вирішення цього питання до цього часу не було ухвалено.

Останнім часом суспільний інтерес до високоморальної діяльності митрополита виник знову: в ізраїльській пресі з'явилися статті про зусилля, що робилися Андреєм Шептицьким для порятунку євреїв.

Колишній міністр закордонних справ Польщі професор Адам Ротфельд, врятований під час Другої світової війни в Студитському монастирі в Уніві під Львовом, 19 серпня 2005 р. провів церемонію відкриття меморіального знака на стіні цього монастиря, увічнивши благородні діяння митрополита Андрея Шептицького і його брата, архімандрита Климентія. В своєму виступі Адам Ротфельд виразив глибоку віру в те, що духовна спадщина і толерантність митрополита Андрея Шептицького і його брата, архімандрита Климентія будуть служити орієнтиром і зразком для молодих поколінь українців.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

7 листопада 2005 р. у Львові була проведена Міжнародна наукова конференція: “Митрополит Андрей Шептицький: Дилема гуманістичного вибору в умовах тоталітарних режимів”, покликана знайти несуперечливі відповіді на складні суперечливі питання. Конференція не ставила завдання взяти на себе прерогативу комісії Яд-Вашему або виробити будь-які рекомендації з цього приводу. Метою конференції стало ще раз підняти відому проблему, і розглянути її в сучасному науковому контексті дослідження феномена Голокост, уникаючи “пасток”, що підстерігають інтерпретаторів діяльності Андрея Шептицького, таких як, наприклад:

– антиісторичності, коли митрополита судять на підставі представлень дня сьогоднішнього;

– невивченості його позиції і трафаретного підходу до її оцінки;

– неврахування того, що митрополит підтримував визвольну боротьбу українців, але лише за цієї умови, що вони не суперечили Божим законам;

– несправедливості, коли Шептицького судять як символ, а не як реальну людину;

– ігнорування чинника віри, яким керувалися рятівники і яку якраз руйнували тоталітарні ідеології;

– стереотипності погляду про нібито обов’язковий прозелітичний характер порятунку євреїв, оскільки врятовані в монастирях все ж таки мали свободу вибору: єврейка Марія Ляхер залишилася студитською черницею і після відходу нацистів, тоді як Курт Левін, син львівського рабина, пішов з монастиря, де він переховувався, і поїхав за кордон;

– необхідністю бути на рівні духовного потенціалу Шептицького, його високої толерантності, вчитися на сумному досвіді минулого і усіляко протидіяти антигуманній іудофобії, зокрема антисемітизму.

Невизнання Яд-Вашемом митрополита Андрея Шептицького Праведником народів Світу не є простою примхою. Воно, на наш погляд, головним чином пов’язано із загальним станом сучасного наукового вивчення феномена Голокосту, неопрацьованістю або відсутністю методологічних парадигм цього безпрецедентного і сильно забарвленого ірраціональністю явища, прямолінійністю і однозначністю трактувань таких фундаментальних категорій в цьому контексті, як “колаборація” і антисемітизм, і урешті, ставленням до християнства і католицької церкви і їхніх представників збоку керівників Євросоюзу.

В цьому зв’язку слід зазначити, що саме “колаборація митрополита” з’явилася основною перешкодою для комісії Яд-Вашема у визнанні праведності Андрея Шептицького. Критики Шептицького як головний аргумент тут використовують фразу з митрополичого послання від 1 липня 1941 року, яка виглядає так: “Побідоносну німецьку армію, що зайняла вже майже цілий край, витаємо з радістю і вдячністю за освобождення від ворога” [1] (Відразу в дужках помітимо: для критиків Шептицького стрижневими тут є слова “побідоносну німецьку армію”, тоді як для самого Шептицького – “звільнення від ворога”). До цього “критики” додають ще і факт благословення Андреєм Шептицьким дивізії СС “Галичина”.

Типові стереотипні кліше: Шептицький – “зоологічний антикомуніст” і “нацистський колабораціоніст”. Головним організатором військових злочинів, зокрема єврейського Голокосту, був німецький нацизм, тоді як головним переможцем нацизму став Радянський Союз. Це визначило магістральну вісь аргументування, своєрідний код для визначення координат добра і зла: всі, хто в якийсь момент покладав надії на Німеччину, стали вважатися “колабораціоністами”; всі, хто покладав надії на Радянський Союз, – рятівниками людства, будь-яка двозначність, що не укладається в цю однозначну картину, відкидається.

У цьому контексті нам уявляється доречним помітити, що така важлива і фундаментальна категорія, як “колаборація” потребує очищення її від стереотипних нашарувань, особливо, якщо йдеться про тоталітарні режими, і введення її в сучасний науково-методологічний інструментарій. У цьому зв’язку дозволимо собі виказати доволі епатажну думку. В умовах тоталітарних режимів скільки-небудь значуща і масштабна суспільна фігура неминуче повинна вступити у взаємодію з пануючою владою, якщо вона хоче зберегти себе і свою справу, тим більше, якщо справа, якій вона служить, – благородна і навіть свята, церква, яку вона очолює, – українська Греко-католицька, а народ, духовним лідером якого вона є, – українці специфічного західноукраїнського регіону, яким властива підвищена національна чутливість і уразливість в питаннях державності і самостійності, пануюча влада ж – фашистський тоталітаризм.

В результаті очисного препарування етимологічний аналіз терміна “колаборація” показує, що стрижневим тут є корінь “лабор” – робота, тобто співпраця. Це ні в якому разі не може означати, що ми, піддавшись етимологічній спокусі, реабілітуємо всіх зрадників і віровідступників, яких було так багато під час Другої світової війни з обох боків. Проте не можна ж великого і благородного митрополита Андрея опускати до їхнього рівня ?!

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Як пронизливий контраст, яскраво відтіняючий велич, благородство і мужність митрополита Андрея Шептицького, потрібно пригадати колабораціоніста, главу маріонеткового уряду Словаччини Йозефа Тісо, який служив фашистському режиму, будучи католицьким священиком. Історія вже дала однозначну оцінку його політичної діяльності – його затаврували як словацького Квіслінга, як керівника колабораціоністів, як посібника гітлеризму, людину, яка не може бути позитивним прикладом для словацьких політичних діячів у всю історію Словаччини.

У вину Йозефу Тісо, главі тодішньої держави, ставиться встановлення тоталітарного фашистського режиму, адже він був головою Словацької Народної партії, яка після розпаду Чехословаччини і утворення горезвісної самостійної держави узяла владу в свої руки і розігнала решта всіх партій.

Словацька держава ввела расистське антисемітське законодавство: так званий єврейський кодекс, який був більш жорстким, ніж расові закони Нюрнберга. Згідно з цим кодексом словацькі євреї позбавлялися політичних прав, цивільних свобод, майна, по суті гідних умов існування. Цей уряд брав участь в Другій світовій війні на стороні Гітлера, депортував до Польщі по суті на смерть близько 70 тисяч словацьких євреїв.

Йозеф Тісо в жодний спосіб не протестував, хоча був главою держави, в його розпорядженні були владні повноваження, які могли б змінити ситуацію. Він не зробив нічого, що могло б якось полегшити долю єврейських громадян.

Йозефу Тісо не вдалося виправдати власним своїм життям морального призначення, яке сам для себе вибрав, ставши католицьким священиком. Основним звинуваченням Йозефу Тісо, висунутим народним трибуналом, була національна зрада. Переважна частина населення Словаччини відноситься негативно до Йозефа Тісо. Ця людина представляла злочинний режим, і діячі такого типу режиму були осуджені у всій тодішній Європі [2].

Коливання митрополита Андрея були значними: від пристосування (що трактувалося "критиками" як співпраця з фашистським режимом – колаборація) до протесту і опору. Коли була проголошена незалежність Української держави після "освобождения" від більшовизму у 1941 році, Шептицький формулює умову, за якої церква буде підтримувати діяльність навіть свого, українського уряду: "...якщо його ухвали не будуть суперечити Божим законам" [3].

Тут можна навести одну цитату з його відомого послання "Не убий!": "Дивним способом обманюють себе і людей, що політичне вбивство не вважають гріхом, наче б політика звільняє чоловіка від обов'язку Божого закону та виправдовує злочин противний людський природі. Так не є... За потоптання Божого закону може наступити й наступає Божа кара – найбільше зло і нещастя для людства" [4].

У 1942 році у позиції Андрея Шептицького наступає остаточний перелом, і він в своєму листі до папи Пія XII вже формулює вирок нацизму: "Ця система брехні, обману, несправедливостей, грабунків, карикатури всіх ідей цивілізації і порядку. Ця система надмірного егоїзму до абсурдного рівня, зовсім божевільного національного шовінізму, ненависті всього, що є чесним і гарним, ця система становить собою таке щось феноменальне, що найпершою реакцією при вигляді цього монстра є оніміле здивування" [5].

Така амплітуда коливань митрополита, його так би мовити точка соціально-етичного прогинання, тобто грань пристосування до окупаційного режиму. Якщо до цього додати реальність ризику і небезпеку, якій піддавав себе митрополит, рятуючи єврейських дітей і рабинів в монастирях, то така "колаборація", на наш погляд, є праведною.

Тут потрібно особливо відзначити, що сьогодні в українському суспільстві ще на жаль відсутній ясний і внутрішньо злагоджений підхід до самої фігури митрополита Андрея Шептицького, бо на жаль, ще не сформувалася задовольняюча концепція, чи вважати праведником того, хто рятував під час Другої світової війни іноплемінника.

Сьогодні, на початку третього тисячоліття, ставлення до Голокосту, ставлення до єврейського питання в їхньому глобалістичному виразі стає одним з інтегральних критеріїв цивілізованості і моральності, перетворюється на проблему, яку не можна обійти або проігнорувати. У цих умовах антисемітизм стає ще більш небезпечним для цивілізації, ніж він був до Голокосту.

У цьому контексті нам уявляється, що в сучасних умовах з політичної, моральної і наукової точок зору, цілком правомірно позначити одну з невід'ємних парадигм цивілізації: антисемітизм сьогодні вже неможливо трактувати просто як якийсь різновид ксенофобії або етнофобії, якийсь атрибут цивілізації, до якого всі вже давно звикли і на який можна, якщо схотіти, не звертати особливої уваги. Після Голокосту, після американської трагедії 11 вересня 2001 року, в процесі зрощення антисемітизму з міжнародним тероризмом, він вступає в непримиренні суперечності з фундаментальними людськими цінностями і перетворюється на

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

реальну загрозу для людства. Сучасний антисемітизм – це хвороба цивілізації, що несе в собі, як зазначають деякі футурологи, навіть летальні і фатальні виходи.

Це – радикальний висновок, який стає своєрідною методологічною парадигмою феномена Голокосту, що вимагає розглядати всі події і всіх видатних особистостей в процесі цього періоду крізь її призму.

Є ще один чинник, який вплинув на позицію Яд-Вашема стосовно митрополита Андрея Шептицького, як одного з лідерів Греко-Католицької Церкви – це ставлення до Католицької Церкви зокрема і до християнства загалом. Нам здається, що далеко невипадково, нинішні автори Конституції Європейського Союзу на чолі з Жискар Дестеном відмовилися внести в неї навіть згадку про християнство, як одну з ідейних основ сучасної Європи. Античність і освіта – так, а християнство – ні.

Мабуть це є своєрідною реакцією на те, що християнство, а католицька церква як така, не витримали екстремальних випробувань фашистського часу (Р.М. – а яка релігія витримала б подібні випробування? Питання поки що залишається відкритим). І в цьому значенні Голокост виступає цьому кривавим підтвердженням.

Саме в Голокості рельєфно виразився конфлікт між цивілізацією і культурою, помічений ще О. Шпенглером, коли цивілізаційні ознаки розвитку людства прийшли в різку суперечність з потребами і принципами культури. Доводиться з гіркотою констатувати, що культура і релігія виявилися безпорадними перед натиском "цивілізованої" індустрії смерті, створеної нацистами для здійснення Голокосту. Вже після процесу Нюрнберга, півстоліття назад, був зроблений висновок про те, що християнство і Освенцим – несумісні, а антисемітизм – несумісний з цивілізацією.

Яскравою ілюстрацією повної відсутності толерантності на підтвердження цього висновку є вражаючий своїм цинізмом вислів Гімлера в Познані в 1943 році: "Зараз йдеться про депортацію і про винищування єврейської нації. Звучить це просто: "Євреї будуть знищені"… У нас є моральне право, у нас є зобов'язання перед німецьким народом знищити цю націю, яка хотіла знищити нас. …Натхненні любов'ю до нашого народу, ми справилися з цією найважчою задачею. При цьому ми не нанесли ніякої шкоди нашому внутрішньому світу, нашій душі, нашому характеру…" [6].

Яд-Вашем, на нашу думку, спіткнувся об ці філософсько-теоретичні труднощі, не зміг піднятися над ними, не зміг ухвалити адекватне і справедливе рішення в справі митрополита Андрея Шептицького.

Після Помаранчевої революції в Україні, незважаючи на сьогоднішні спалахи антисемітських проявів, відкриваються нові перспективи у взаєминах між українцями і євреями. Патріарх української Греко-Католицької Церкви Любомир Гузар, що відвідав вищезгадану Міжнародну наукову конференцію у Львові, закликав громадськість до взаємопрощенння, толерантності і примирення обох національних груп. Це, як нам уявляється, рішучою мірою повинно зсунути справу митрополита Андрея Шептицького з мертвої крапки і сприяти її кардинальному перегляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Митрополит Андрей Шептицкий. Документы и материалы. – К., 2003. – С. 8.*
2. *См.: Краткая история Чехословакии. – М.: Наука, 1988. – С. 358, 359, 364, 376, 377, 409, 412, 418; История Чехословакии. Т. III. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1960. – С. 322, 355, 360.*
3. *Митрополит Андрей Шептицкий. Документы и материалы. – К., 2003. – С. 233.*
4. *Митрополит Андрей Шептицький – праведник України. Книга пам'яті. – Рівне–Львів, 2001. – С. 32.*
5. *Митрополит Андрей Шептицький – праведник України. Книга пам'яті. – Рівне–Львів, 2001. – С. 31.*
6. *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944): Сб. документов и материалов / Ред. И. Арад. – Иерусалим, 1992. – С. 269–270.*

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua